

https://doi.org/10.31516/2410-5325.062.06

УДК 2-11:279.127](045)

Е. В. Мараховська, кандидат філософських наук, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

germanova_de_diaz@yahoo.com

http://orcid.org/0000-0003-4737-175X

ТЕОЛОГІЯ ПРОЦВІТАННЯ ЯК ПРОВІДНА ІДЕОЛОГІЧНА СИСТЕМА ХАРИЗМАТИЧНИХ СПІЛЬНОТ У СУЧАСНОМУ ХРИСТІЯНСТВІ

Досліджено соціокультурні та духовно-релігійні причини виникнення теології процвітання, виявлено особливості доктринального й культового життя неохристиянських громад, які використовують теологію процвітання як свій ідеологічний фундамент, показано зв'язок теології процвітання з ринковою економікою, вплив цього теологічного проекту на споживчі орієнтири сучасного суспільства. Зазначено, що теологія процвітання є суттєвим показником трансформації християнства, пристосування його до сучасного світу, тісно пов'язана з постмодерністськими принципами.

Ключові слова: *теологія процвітання, неохристиянство, харизмати, неоп'ятидесятництво, екуменізм, суспільство споживання.*

Э. В. Мараховская, кандидат философских наук, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ТЕОЛОГИЯ ПРОЦВЕТЕНИЯ КАК ВЕДУЩАЯ ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ХАРИЗМАТИЧЕСКИХ СООБЩЕСТВ В СОВРЕМЕННОМ ХРИСТИАНСТВЕ

Исследованы социокультурные и духовно-религиозные причины возникновения теологии процветания, выявлены особенности доктринальной и культовой жизни неохристианских общин, которые используют теологию процветания в качестве своего идеологического фундамента, показана связь теологии процветания с рыночной экономикой, влияние этого теологического проекта на потребительские ориентиры современного общества. Указано, что теология процветания является существенным показателем трансформации христианства, приспособления его к современному миру, тесно связана с постмодернистскими принципами.

Ключевые слова: *теология процветания, неохристианство, харизматы, неопятидесятничество, экуменизм, общество потребления.*

E. V. Marakhovska, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THEOLOGY OF PROSPERITY AS THE LEADING IDEOLOGICAL SYSTEM OF CHARISMATIC COMMUNITIES IN MODERN CHRISTIANITY

The aim of the article is to define the doctrinal features of the theology of prosperity, its spiritual and socio-cultural origins, the reasons for its spread in the

neo-Protestant environment, as well as the representation of the traditionalist views of this non-Christian phenomenon.

Research methodology. The comparative method is used to distinguish the theology of prosperity from the traditional Christian doctrine.

Results. In modern Protestantism and other Christian denominations, the charismatic movement that promotes itself as the correct version of Christianity is rapidly spreading. This movement does not have a clearly defined doctrine, organizationally divided into almost independent congregations, but the basis of its ideology is the common phenomenon — the theological substantiation of the necessity of the successful life and material enrichment — the theology of prosperity. The reasons for the spread of this phenomenon are both in purely Protestant features and in the aspiration of a modern man not to torture the difficult path of the spiritual perfection, but to live a prosperous and comfortable life. The theology of prosperity refers to the numerous projects for the renewal of Christian theology, which have been updated on the day of postmodern.

Novelty. The theology of prosperity was first analyzed as a postmodern theological project, defined as a modernization line in Christianity, using pseudo-biblical rhetoric.

The practical significance. The material in this article can be used in the preparation of the academic disciplines in religious studies and the history of contemporary culture.

Keywords: *theology of prosperity, neo-Christianity, charismatics, neo-Pentecostalism, ecumenism, consumer society.*

Постановка проблеми. У сучасному культурологічно-релігійнознавчому дискурсі нові явища релігійного життя, які є маркерами суттєвого його оновлення, потребують осмислення. До таких феноменів з упевненістю можна долучити діяльність харизматичних груп у християнстві, що значно поширилися останнім часом не тільки в західному світі, а й на пострадянському просторі, зокрема в Україні. Представники спільнот наполягають, що саме вони є носіями справжнього духу раннього християнства, сповідують автентичну версію християнства. Недарма деякі такі спільноти офіційно називають себе просто християнською церквою, зокрема така община є і в Харкові, — Харківська християнська церква. Але суть полягає не в назві групи вірян. Такі спільноти можуть називатися й по-іншому: «Блага звістка», «Посольство Боже» тощо. Указані напрями протестантського християнства маркує ідеологія життєвого успіху, яка втілилася в теології процвітання, що виникла в др. пол. XX ст. і пов'язана з діяльністю видатних американських протестантських проповідників — Кеннета Хейгіна, Біллі Грема, Джойс Майєра тощо. Нині теологія процвітання значно поширилася: в американському протестантському середовищі за приблизними підрахунками 10 млн вірян сповідують принципи теології процвітання. Причини такого поширення полягають у тому, що ідеї цього теологічного проекту набули значного відгуку в серцях сучасних вірян, зокрема українських.

Мета статті — виявити богословські й культурологічні особливості теології процвітання, передумови її виникнення та причини значного поширення в сучасному західному й українському протестантському середовищі; окреслити стратегії критики неохаризматичної ідеології успіху традиційних християнських кіл, зокрема православних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теологічна проблематика посідає значне місце в релігієзнавчому надбанні відомих українських дослідників А. Колодного, В. Лубського, О. Філоненка, Ю. Чорноморця та ін. Наукову розробку феномену харизматичного руху та «теології процвітання» серед українських релігієзнавців здійснюють В. Титаренко та В. Любашенко. Хоча дослідження різних проявів харизматії зацікавлюють й інших науковців, але ці представники виконали найґрунтовніший та найпослідовніший аналіз цих явищ. В. Титаренко взагалі вважає поширення харизматичних спільнот проявом постмодерних тенденцій у християнстві. Послідовна критика харизматії наявна в розвідках відомих сучасних православних дослідників О. Дворкіна, А. Кураєва, В. Чернишева та ін., котрі застерігають вірян від надмірного захоплення харизматичними практиками, відзначають їхнє окультно-маніпулятивне спрямування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теологія процвітання — це нове богословсько-філософське вчення, яке стрімко поширюється серед сучасних неоп'ятидесятників, а також деяких класичних п'ятидесятницьких спільнот. Теологія процвітання виникла у XX ст. у США, а з початку 90 рр. XX ст. рух процвітання почав популяризуватися і в українському протестантському середовищі. Сучасні п'ятидесятницькі громади мають різні ступені розвитку цих явищ та різні ступені впливу неохаризматичних поглядів на теологічну систему окремої громади. Слід визнати, що на відміну від інших протестантських деномінацій, п'ятидесятницькі спільноти не спромоглися повноцінно викласти та систематизувати свої богословські позиції, а для харизматичних рухів це практично неможливо, тому що вони не просто вийшли за межі, окреслені Біблією, — вони фактично нівелювали її як авторитет і фундамент християнства, поєднуючи її з різними психологічними приййомами та окультно-містичними вченнями. Навіть більше — харизмати недовірливо ставляться до будь-яких теорій, зокрема теологічних, уважаючи їх людським витвором, а не Божим словом. Харизматам більше імпонують практичні речі — говоріння мовами, зцілення тощо.

Харизматичний рух євро-американського формату зародився в п'ятидесятництві як еволюційне продовження його ідей, дуже скоро трансформувався, пропагуючи окультні методи отримання чудес та одкровень. Проте харизмати наполягають, що саме Святе Письмо є джере-

лом їхніх поглядів і кульгової практики. Водночас, п'ятидесятницький рух базується на протестантських течях кальвінізму та баптизму, які з часом видозмінювали свою теологічну позицію, що й зумовило виникнення поняття «п'ятидесятницький рух».

Витоками теології процвітання вважається кальвіністська доктрина. Практично вперше про ідеологію успіху та багатства в християнстві почав писати відомий німецький філософ та соціолог кінця XIX ст. Макс Вебер. Зокрема у своїй всевітньо відомій праці «Протестантська етика і дух капіталізму» Макс Вебер зазначає, що протестантизм, особливо кальвіністського напрямку, проголошує необхідність кожному християнину мати успішний бізнес та жити в достатку. Усі християнські країни повинні розвиватися в капіталістичному напрямі, адже тільки він є справжнім християнським. На думку досліджених Максом Вебером протестантів, християнство є не релігією бідних та знедолених, а релігією успішних і заможних людей (Вебер, 1994).

Проте Святе Письмо, яке протестантські спільноти вважають джерелом свого віровчення, пропагує зовсім інші ідеї — необхідність накопичення духовних благ, осуджує прагнення надмірного матеріального збагачення. Наведемо деякі біблійні висловлювання з цього приводу. «Добре ім'я краще великого багатства, і добра слава краще срібла і золота» (Притч. 22:1). «Не допоможе багатство в день гніву» (Притч. 11:4). «Шукайте же перед усім Царства Божого і правди його» (Матф. 6:33). Принагідно зазначимо, що сучасні протестанти, котрі сповідують теорію процвітання, тлумачать поняття Божого Царства як суспільства заможних, фізично здорових й успішних людей, які мають увесь комплекс прав і свобод, можливостей саморозвитку й самореалізації в особистому та громадському житті. «Як важко тим, хто сподівається на багатстві ввійти в Царство Боже!» (Мар. 10:24). «Спішить до багатства заздрісна людина, і не думає, що прийде на неї нужда» (Притч. 28: 22). «Що посеє людина, те й пожне! Бо хто сіє в плоть свою від плоті погне тління, а хто сіє для духа від духа погне життя вічне» (Гал. 6: 7–8). «Бо все, що у світі: пожадливість тілесна, і пожадливість очам, і пиша життєва, це не від Отця, а від світу. І світ, і його пожадливість, а хто Божу волю буде стояти повік» (1Іоан.2: 16–17). «А як маєм поживу та одяг, то ми задоволені тим. А хто хоче багатіти, упадають у спокуси та в численні нерозумні й шкідливі пожадливі, що людей в безодню й погибель спрямовують. Бо корінь усього лихого є грошолоубство, якому віддавшись, дехто відбилась від віри й поклали на себе великі страждання» (1Тим. 6: 8–10). «І на що маєток людині недоброзичливий? Хто збирає, відбираючи в душі своїй, той збирає для інших, і благами його будуть пересичуватися інші» (Сір. 14: 3–4). «Не складайте скарбів на землі, де

нищить їх міль та іржа, і де злодії підкопуються й викрадають. Збирайте собі скарби на небі, де ні міль, ні іржа їх не нищить, і де злодії до них не підкопуються та не крадуть» (Матф. 6: 19–20). «А Бог має силу всякою благодаттю вас збагатити, щоб ви, завжди і в усьому всілякий достаток, збагачувалися всяким добрим ділом» (2Кор. 9: 8). «Коли багатство росте, не прикладайте до нього серця» (Пс. 61: 11). «Добре багатство, в якому немає гріха, і зла бідність в устах нечестивого» (Сір. 13: 30).

Не тільки в Біблії наявне негативне ставлення до збагачення (це ставлення відображає біблійний, а далі й християнський дуалізм духа та плоті, земного й небесного). У творах Св. Отців немало висловлювань, які осуджують прагнення людини збагатитися. Так, Святитель Іоан Золотоустий у своїй Проповіді на Євангеліє від Матвія 63,2 говорить: «Що каже Христос? *“Як важко тим, що мають багатства, увійти в Небесне Царство!”* Кажу це для того, щоб осудити не багатство, але того, хто піддається його владі. Якщо важко увійти (у Царство Небесне — Е. М.) багатому, то тим більше — пожадливому, адже якщо перешкодою до Царства є не роздавати свої добра, то подумай, який великий вогонь готує собі той, хто пожадає чуже майно. Але чому Він говорив, що багатому важко увійти в Царство, саме до учнів, які були бідними і нічого не мали? Для того, щоб навчити їх не соромитися убогості й ніби пояснюючи, чому Він наказав їм нічого не накопичувати. Сказавши, що є важким, далі у своїй промові показує також, що є неможливим, і не просто неможливим, а цілковито неможливим; і показав це на прикладі верблюда та голки. *“Легше верблюдові пройти через вушко в голці, ніж багатому увійти в Царство Небесне”*. Отже, немала нагорода приготована для багатих, котрі спроможні до самозречення. Тому назвав це Божою справою, аби показати, що великої благодаті потребує той, хто прагне цього досягнути». Розуміння багатства, згідно з Іоаном Золотоустим, стало класичним для всієї історії традиційного християнства. Сучасна православна й певною мірою католицька думка пропагують негативне ставлення не до багатства як такого, а до здатності людини надмірно прив'язуватись до матеріальних цінностей, забуваючи про духовні блага. За допомогою власних статків можна отримати спасіння, якщо використовувати їх для цілей доброчинності, стверджує традиційне християнське вчення. Тут певною мірою відображений компроміс між християнством і світом. Нагадаємо, що перші християни радикально відмовлялися від власності й очікували швидкого другого пришествя Ісуса Христа.

Проблема походження теології процвітання, як зазначено вище, пов'язана з ранньопротестантським рухом, який збігся з розвитком капіталістичних відносин. Було б неправильно говорити, що капіталізм зародився лише в іудаїзмі та протестантизмі. Нині існує саме така загаль-

ноприйнята точка зору дослідників капіталізму як духовно-релігійного явища. Однак і католицизм також здійснював свій вагомий внесок у розвиток капіталізму, підготувавши ґрунт для появи капіталізму в країнах Європи в Середньовіччя; сформувавши деякі особливості капіталізму Нового й Новітнього часу (особливо в тих країнах, де католицизм залишився провідною конфесією).

Як відомо, протягом багатьох століть (ще до формально зафіксованого в 1054 р. розколу єдиної християнської Церкви на Західну — католицьку та Східну — православну) західна Церква дотримувала досить автономної, незалежної позиції, розвиваючи власні богослов'я й господарську етику. Питання економічного життя посідали вагоме місце в теоретичному надбанні Блаженного Августина (354–430). Його погляди на сферу господарських відносин базувалися на вченні про багатство та бідність, працю, благодійність Святих Отців раннього християнства, а також працях античних філософів (передусім Арістотеля). Деякі аспекти їх учення Августин детально розглянув.

Однозначно гріховним Августин уважав стягування відсотків за позиками (лихварство), і в цьому питанні його погляди суголосні з позицією його християнських і античних попередників, а також сучасників — представників східної патристики.

Настільки ж гріховним, на думку Августина, уважався прибуток від великих торгових операцій, тому що їх отримання базувалося не на особистій праці, часто перетворювалося на самоціль. Мислитель використовував поняття «справедливої» ціни, яка виникала в результаті чесної торгівлі на основі вільного волевиявлення обох сторін угоди. Ідеально «справедливою» вважалася така ціна, за якої жодна зі сторін не отримувала переваг (еквівалентний обмін). За «справедливої» ціни трудові та матеріальні витрати купця повинні закладатися в ціну товару, а торговельний прибуток мав дорівнювати нулю.

Блаженний Августин був, по суті, попередником теорії трудової вартості (у межах «класичної» політичної економії). Він уважав, що джерелом багатства є лише праця. Тому матеріальні блага мають належати тим, хто їх створює. Нетрудове накопичення багатства (через лихварський відсоток, торговий прибуток) він називав «штучним», або гріховним, багатством. Розвиваючи вчення про працю, Августин зазначав, що будь-яка праця важлива для суспільства, фізична й розумова праця повинні бути рівноцінними. Справедливий розподіл матеріальних благ («з праці») має запобігати надмірній соціально-майновій диференціації людей у суспільстві.

Гроші, на думку Августина, є штучним предметом, який слугує засобом товарного обміну, вони не повинні накопичуватися й перетворюватися на «штучне» багатство, адже це спонукає зайнятись лихварством.

Протягом багатьох століть у Західній Церкві проповідували принципи негрошоловства та благодійності, осуджувалося багатство, лихварство та масштабна (оптова) торгівля й звеличувалася бідність, не схвалювалася приватна власність і заохочувалася загальна (колективна). Вагомий внесок в економічну доктрину Західної Церкви внесли «Декрети» болонського ченця Граціана (створені в 1139–1142 рр.), за якими кілька століть (до середини XVI ст.) у Західній Європі вивчали канонічне право. У них ідеться про те, що поділ благ на «моє» і «чуже», — утвердження так званого позитивного закону (норми життя занепалялого людства), що не суголосні ідеям істинного християнства. Однак спільність майна — норма так званого природного закону (відповідного безгрішності засад, закладених Богом у людину). Природно, що Католицька церква розглядала колективну форму власності як християнський ідеал, закликаючи своїх членів до його практичної реалізації.

Найпослідовніше норми «природного» закону впроваджувалися та виконувалися в чернечих орденах. Засновник західного чернецтва Св. Бенедикт Нурсійський заборонив ченцям використовувати слово «моє» і велів завжди говорити «наше». У різних чернечих орденах (домініканці, августинці, цистеріанці, францисканці та ін.) майно було спільним, повністю (або частково) заборонялася особиста власність, у житті монахів одне з найголовніших місць посідали фізична праця, аскетизм.

Аскетичні ідеали були наявні в католицтві й у подальші часи, зокрема й нині, проте в сучасній католицькій доктрині не існує прямого осудження матеріальних статків і на необхідності аскетизму не наголошується. Однак у католицизмі неопротестантські погляди на пріоритет матеріального процвітання не набули значного поширення, хоча харизматичні групи в цій християнській конфесії існують і розвиваються. У своїй практиці такі спільноти акцентують на факторі фізичного, психічного й духовного зцілення.

Достеменно не відомо, хто є засновником неопротестантського вчення про матеріальний успіх, проте вперше доктрину процвітання почали обґрунтовувати відомі неоп'ятидесятницькі проповідники — Кеннет Хейгін, Кеннет Коупленд, Джон Остін, Джойс Майер та ін. У цьому переліку найважливіше місце посідає К. Хейгін, котрий ще у 30 рр. минулого століття після важкої хвороби пережив такий духовний досвід, який спонукав його проповідувати ідеологію фізичного здоров'я та матеріального процвітання. Нині адептами теології процвітання є близько 10 млн людей по всьому світу.

Суть теології процвітання полягає в новому тлумаченні та переосмисленні Святого Письма згідно з цінностями сучасного капіталістичного суспільства та ринкової економіки. На думку неоп'ятидесятників,

християнин повинен бути не бідним та нещасним, а щасливим і заможним. Тому неоп'ятидесятницькі пастори та єпископи подібні до людей, котрі проводять тренінги, присвячені досягненню успіху в бізнесі, і рідко проголошують проповіді про спасіння душі, за що їх часто критикує традиційне християнство, зокрема православні кола. І справді, якщо переглянути відеопроповіді відомих неоп'ятидесятницьких проповідників (Кеннета Хейгана, Бенні Хіна, Джоела Остіна, Джона Остіна, Джойс Майер та ін.), зрозуміло, що пастори більше говорять про власний успіх та досягнення багатства, ніж про спасіння душі. Джойс Майер часто проповідує також ідею прощення, ґрунтуючись на драматичному досвіді власного життя. Проповідниця у своїх численних книгах і виступах перед багатотисячною аудиторією звертається до проблем і труднощів повсякденного життя людей, допомагає віднайти радісні моменти життя, подолати депресії та невпевненість. Особливістю діяльності проповідників є створення величезних медаімперій, що поширюють ідеї процвітання практично на весь світ. Однак теологія процвітання — це не лише теологічна доктрина, але й суспільно-філософське вчення, оскільки важливу роль у ньому відіграє людина, а не Бог, тому теологія процвітання поступово перетворюється на християнський гуманізм, або людиноцентризм, яскраво репрезентуючи тенденцію антропологізації теології, наявну в сучасному християнстві.

Слід також зазначити, що практично всі українські неоп'ятидесятники дотримують принципів теології процвітання. Серед найпопулярніших неоп'ятидесятницьких церков України такі: «Посольство Боже», Духовний центр «Відродження», «Перемога», церква «Царство Боже», «Нове Покоління», «Слово Життя», «Харківська християнська церква» та ін.

Як зазначалося вище, теологію процвітання в Україні та на теренах пострадянського простору критикують як традиційні християнські церкви, так і світські ЗМІ та громадські діячі. Таку критику спричинили скандали, пов'язані з діяльністю проповідників теології процвітання.

Наприклад, старший пастор церкви «Посольство Боже» — Сандей Аделаджа запропонував своїм прихожанам вкладати кошти в сумнівний банк «Кінгз Кепітал», а також вступати адептом у велику кількість приватних фінансових компаній. Сандей Аделаджа не спростовував чуток щодо агітації з церковної кафедри про вступ парафіян у ці компанії, а, навпаки, відзначив, що й надалі проповідуватиме теологію процвітання, щоб у такий спосіб допомогти своїм парафіянам розбагатіти та жити щасливо (*Интерв'ю Максимова с Сандеем*). Пастор Сандей популяризує ідеї процвітання також у своїх численних книгах, у яких під різними назвами експлуатує одну тему — необхідність фінансового збагачення християн (Аделаджа, 2005).

Окрім пастора «Посольства Божого», є інший український неоп'ятидесятник, котрий активно пропагує свою інтерпретацію теології процвітання. Це лідер спільноти «Духовне Відродження» Володимир Мунтян. Пастор відомий упровадженням у неоп'ятидесятництво практики зняття різноманітних пристрійів та родових проклять. За це вчення Володимира Мунтяна осудило немало неоп'ятидесятницьких церков, його виключено з їхнього союзу. На думку В. Мунтяна, людина повинна жити в достатку та просто не має права бути бідною. Якщо в людини проблеми з бізнесом, тоді вона повинна прийти у центр «Духовне Відродження», зробити пожертву, помолитися — і всі проблеми зникнуть, а бізнес знову стане успішним. Харизмати взагалі приділяють велику увагу молитві, вони не мають чітко визначених текстів молитов, віряни повинні молитися так, як їм підказує серце й сумління. Якщо ж молитва не допомагає досягти бажаних матеріальних чи духовних благ, уважається, що християнин недостатньо послідовний у своїй молитовній практиці, нехтує обов'язком щиро молитися. Саме емоційна молитва зрештою і спричиняє в харизматів підвищену психічну лабільність, втрату свідомості тощо.

Окрім православних, теологію процвітання критикує баптистський апологетичний центр «Ереси нет». Керівництво цього апологетичного центру вважає теологію процвітання псевдобіблійною теорією (*Теология процветания*).

Серед п'ятидесятників також лунає критика на адресу послідовників теології процвітання. Так, представники п'ятидесятницького союзу світу «Асамблея Бога» вважають, що теорія процвітання є помилковим ученням, яке зводить людей з істинного шляху. До «Асамблеї Бога» належить значна кількість церков неоп'ятидесятницького типу, які не визнають теології процвітання, розуміючи, що таке вчення шкодить не лише репутації пастора, а й авторитету церкви, суперечить християнським істинам.

Спостерігається радикальна критика теології процвітання президентом центру релігієзнавчих досліджень імені святого Іринія Ліонського Олександром Дворкіним, котрий вважає теологію процвітання сектантським ученням. На його думку, теологія процвітання не має нічого спільного з християнським ученням, а, навпаки, є комерціалізацією християнської церкви (Дворкин, 2007).

Висновки. У результаті аналізу теорії процвітання можна припустити, що цей тип теології належить до постмодерністських теологій. Постмодерністська теологія зазвичай визначається як новий тип теології, який підлаштовує вчення християнства під глобалізацію й попультуру. Класичне розуміння цих процесів наявне в розвідках відомого

філософа ХХ ст. Х. Ортеги-і-Гассета. Так, у його праці «Бунт мас» зазначено, що маси повстають проти традиційної системи цінностей, так само і теологію процвітання можна визначити як протест проти традиційного християнського вчення. Можна з упевненістю стверджувати, що теологію процвітання можна долучити до філософії Нової Ери (Нью Ейдж), яка пропагує цінності глобалізації та моністичного світогляду.

Перспективи подальших досліджень полягають у виявленні результатів поширення теології процвітання в християнському просторі.

Список посилань

- Аделада, С. (2005). *Финансовая победа: Как выжить в условиях экономического и финансового кризиса*. Киев.
- Вебер, М. (1994). *Протестантська етика і дух капіталізму*. Погорілий О. (Перекл. з нім.). Київ: Основи.
- Дворкин, А. Л. (2007). *Сектоведение. Тоталитарные секты. Опыт систематического исследования* (изд. 3-е, пераб. и доп.). Нижний Новгород: «Христианская библиотека».
- Дейтон, Г. (2006). *Считаем свои деньги: Библейское руководство к тому, как зарабатывать, тратить, откладывать, инвестировать, жертвовать и изымать долги* (пер. с англ.). Львов: Нова надія.
- Интервью Максимова с Сандеем* (Часть 1: Прямой разговор). Взято из <http://www.youtube.com/watch?v=IE8oCVAIN3c>
- О Джойс Майер*. Взято из <http://www.joycemeyer.ru/about/about/>
- Теология процветания*. Взято из <http://www.eresi.net/>
- Титаренко, В. В. (2008). Харизматизм як постмодерне християнство. *Релігійна панорама: інформаційно-аналітичний журнал*, 12.
- Чернышев, В. М. (2010). *Сектоведение*. Москва: Издательство имени святителя Льва, папы Римского.

References

- Adelaja, S. (2005). *Financial victory: How to survive in the economic and financial crisis*. [In Russian].
- Weber, M. (1994). *Protestant ethics and the spirit of capitalism*. Pogorily O. (Trans. from German). Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian].
- Dvorkin, A.L. (2007). *Sect Studies. Totalitarian sects. Systematic research experience* (3rd, ref. and suppl.). Nizhny Novgorod: "Christian Library". [In Russian].
- Dayton, G. (2006). *We count our money: the Biblical leadership on how to earn, spend, save, invest, donate and withdraw debts* (Translated from English). Lviv: Nova Nadia. [In Russian].
- Maximov's interview with Sunday (Part I: Frank conversation)*. Retrieved from <http://www.youtube.com/watch?v=IE8oCVAIN3c>. [In Russian].
- About Joyce Mayer*. Retrieved from <http://www.joycemeyer.ru/about/about/>. [In Russian].
- Theology of Prosperity*. Retrieved from <http://www.eresi.net/> [In Russian].

Надійшла до редколегії 16.08.2018 р.